

Тема 2. Інклюзія як складова соціальної політики держави.

Питання для обговорення:

1. Міжнародна політика і законодавча база інклюзивної освіти. Саламанкська декларація та документи ООН і ЮНЕСКО.
2. Освітні закони України. Сучасна освітня нормативно-правова база
3. Законодавчі акти України та зарубіжний досвід з розвитку інклюзивної освіти.
4. Інструктивно-методичні листи МОН України щодо організації інклюзивного навчання у дошкільних, закладах загальної середньої освіти, специфіки інклюзивної освіти у фаховій передвищій та вищій освіті

Ключові поняття: інклюзивної освіти, Саламанкська декларація, ООН і ЮНЕСКО

Завдання для самостійної роботи:

1. Опрацювати теоретичний матеріал, ознайомитися з нормативними документами, зробити виписки що стосується інклюзивної освіти.
2. Виписати в конспект визначення основних понять.
3. Підготувати повідомлення (презентація) про досвід впровадження інклюзивної освіти в різних країнах світу – США, Швеція, Ізраїль, Німеччина, тощо.
4. Пройти тестування в Moodle з теми 2.

Література:

1. Даніелс Елен Р. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх закладів / Е.Р.Даніелс, К.Стаффорд. – Львів: Надія, 2000. – 256 с.
2. Інклюзивна освіта: теорія та практика : навчально-методичний посібник / [Колектив авторів; За заг. ред. С.П.Миронової]. – Кам'янець- Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. – Частина 2. – 184 с.
3. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А.А.Колупаєва. – К.: Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
4. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
5. Міжнародні документи зі сфери інклюзивної освіти [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.ussf.kiev.ua/news/323/>

1. Міжнародна політика та законодавча база інклюзивної освіти

Основними міжнародними організаціями, які формують політику в галузі інклюзивної освіти є Організація Об'єднаних Націй (ООН ЮНЕСКО, Організація Економічної Співпраці та Розвитку (OECD).

Основою для запровадження інклюзивної освіти є низка *міжнародних нормативно-правових документів*:

- Загальна Декларація ООН про права людини – 1948 р.
- Декларація прав дитини – 1959 р.
- Декларація про права розумово відсталих осіб – ООН, 20.12.1971 р.
- Декларація про права інвалідів - ООН, 09.12.1975 р.
- Конвенція ООН про права дитини - 1989 р. (ратифікована Постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 року).
- Всесвітня декларація “Освіта для всіх”-1990 р.
- Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю - 1993 р.
- Саламанкська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами –1994 р.
- Дакарська Декларація – 2000 р.
- Конвенція ООН про права інвалідів - 2006 р. (ратифікована Постановою Верховної Ради України 16.12.2009, набрала чинності 06.03.2010 р.).
- Резолюція 48 сесії ЮНЕСКО «Інклюзивна освіта: шлях у майбутнє» - 2008 р.

Міжнародні документи з прав людини сформували ключові стандарти щодо права на здобуття освіти. Розглянемо деякі з них.

Загальна Декларація ООН про права людини, ухвалена ООН 10 грудня 1948 року. Проголошує рівність прав усіх людей без винятку.

Стаття 26. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта має бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Декларація про права розумово відсталих осіб, прийнята ООН 20 грудня 1971 р.

У документі наголошено, що люди з розумовою відсталістю мають ті ж самі права, що й інші члени суспільства. Такі особи є повноцінними членами суспільства; вони потребують правового захисту та підтримки.

Декларація про права інвалідів, ухвалена ООН 9 грудня 1975 р.

Декларація проголошує рівність прав інвалідів з громадянами того ж віку. Люди з інвалідністю мають одержувати таку підтримку, яка дасть їм змогу проявити свої можливості та здібності, прискорить процес суспільної інтеграції.

Конвенція ООН про права дитини - 1989 р. ратифікована Постановою Верховної Ради України 27 лютого 1991 року

Конвенція ґрунтується на визнанні прав усіх дітей, недискримінації дитини з інвалідністю за жодними ознаками; визнає пріоритетність інтересів дитини в суспільстві.

Стаття 2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 3. Першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини; праву та бажанню дітей, у тому числі й дітей з інвалідністю, зростати в колі сім'ї, у звичному оточенні.

Стаття 23. Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і гідне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі й полегшують її активну участь у житті суспільства.

Стаття 28. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту.

Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 20 грудня 1993 р. *Правило 6.* Державам слід визнавати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді і дорослих з інвалідністю в інтегрованих структурах. Освіта осіб з інвалідністю має стати невід'ємною частиною загальної освіти.

Документ визначає інклюзивне навчання пріоритетною формою здобуття освіти особами з інвалідністю, проте наголошує, що інклюзивна освіта не становить альтернативи спеціальній.

Саламанкська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступ і якість 7-10 червня 1994 р.

Саламанкська декларація про принципи, політику і практичну діяльність в сфері освіти осіб з особливими потребами:

✓ Знову заявляємо про право на освіту кожної людини у тому вигляді, в якому воно зафіксовано в загальній Декларації прав людини 1948 р. і зобов'язуємо всесвітнє забезпечити це право для всіх, незважаючи на індивідуальні розбіжності.

✓ Ми вважаємо й урочисто заявляємо про те, що:

- кожна дитина має право на освіту і можливість одержувати прийнятний рівень знань;
- кожна дитина є унікальною;
- системи освіти і освітні програми мають взяти до уваги широку різноманітність особливостей і потреб дітей;
- особи, які мають особливі освітні потреби, повинні мати доступ до навчання в звичайних школах, які створюють їм умови на основі педагогічних методів, орієнтованих у першу чергу на дітей, з метою задоволення цих потреб;
- звичайні школи з інклюзивною орієнтацією є найбільш ефективним засобом боротьби з дискримінацією, створення сприятливої суспільної атмосфери, побудови інклюзивного суспільства; вони забезпечують ефективність та рентабельність системи освіти.

✓ Ми звертаємось до всіх урядів і закликаємо їх надати пріоритет удосконаленню їх систем освіти для охоплення всіх дітей, незважаючи на їх індивідуальні відмінності чи труднощі.

✓ Ми закликаємо міжнародне співтовариство схвалити навчання в інклюзивних школах, а також надати підтримку розвитку освіти осіб з особливими потребами як невід'ємної частини всіх освітніх програм.

Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами:

Рамки дій ґрунтуються на національному досвіді країн, рекомендаціях ООН загалом та Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів, зокрема. Керівний принцип Рамок дій полягає в тому, що школи мають приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовленнєві чи інші особливості. Термін «спеціальні освітні потреби» стосується не лише дітей з психофізичними порушеннями, а й обдарованих дітей та дітей, які мають труднощі в навчанні, обумовлені різними факторами (соціальні, економічні, політичні тощо). Суспільство має концентруватись не на недоліках

дітей, а на їхніх потенційних можливостях. Рамки дій визначають нові підходи до освіти осіб з особливими потребами.

Саме в умовах інклюзії особи з особливими освітніми потребами можуть досягти самих високих результатів в галузі освіти та соціальної інтеграції. Для досягнення успіху інклюзивних шкіл потрібні спільні зусилля не лише з боку вчителів і персоналу школи, а й ровесників, батьків, членів сімей, добровольців.

Основний принцип інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти мають навчатись *спільно* в тих випадках, коли це є можливим, незважаючи на труднощі, відмінності між ними. *Шляхами* такого об'єднання має бути:

- приведення у відповідність до потреб і можливостей учнів різних видів та темпів навчання;
- забезпечення якісної освіти для всіх через розробку навчальних планів;
- спеціальна організація навчання;
- розробка стратегії викладання;
- використання ресурсів і партнерських зв'язків з громадами.

В інклюзивних школах діти з особливими освітніми потребами мають одержувати додаткову допомогу для ефективності освіти.

У 9-й пункті Рамок дій наголошується, що *кожна країна має свій досвід надання допомоги дітям з психофізичними порушеннями*, з огляду на який і повинна вирішувати питання організації спеціальної та інклюзивної освіти. В країнах, де спеціальна освіта є добре розвинутою, саме спеціальні заклади мають стати основою для розвитку інклюзивних, оскільки персонал таких установ має вагомий педагогічний досвід. Це є ключовим аспектом організації інклюзивної освіти для кожної країни.

Рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами визначають керівні принципи діяльності на національному рівні, зокрема:

Політика і організація. Національні стратегії мають націлюватись на досягнення освіти для всіх. Законодавство має визнати принцип рівності можливостей в суспільстві.

Фактори, пов'язані зі школою. Розвиток інклюзивних шкіл потребує таких умов: гнучкість навчального плану; необхідні повноваження та підготовка місцевих адміністраторів і керівників шкіл до їх управління; поширення позитивного досвіду інклюзивної освіти; спеціальні наукові дослідження в галузі нових стратегій освіти осіб з особливими освітніми потребами.

Набір і підготовка педагогічного персоналу. Є ключовим фактором у розвитку інклюзивних шкіл. Підготовка персоналу має здійснюватись як в умовах вже працюючих закладів, так і в процесі університетської підготовки персоналу.

Зовнішні служби підтримки. Допомогу школам можуть надавати спеціальні заклади (в якості навчально-методичних центрів); викладачі-консультанти; спеціальні психологи; лікарі; члени громади.

Пріоритетні галузі. Ефективність інтеграції залежить від розвитку таких цільових галузей: виявлення, оцінка та стимулювання в ранньому дитинстві дітей з особливими потребами; підготовка кадрів та освіта дівчат з особливими освітніми потребами; надання допомоги молоді з особливими освітніми потребами в реальному переході від навчання в школі до дорослого трудового життя; неперервна освіта дорослих осіб з розумовими і фізичними порушеннями.

Перспективи, пов'язані з громадою. Завдання інтеграції будуть розв'язані за умови партнерських зв'язків спеціалістів з родинами, мобілізації участі громадських та добровільних організацій, підтримки широкої громадськості.

Потреби в ресурсах. У програмі розвитку країни розвиток інклюзивних шкіл має посісти пріоритетне місце, що дозволить мобілізувати належні ресурси.

Визначаючи керівні принципи діяльності на регіональному та міжнародному рівнях, Рамки дій наголошують, що вагому роду у підтримці розвитку інклюзивних шкіл відіграє міжнародне співробітництво між урядовими та неурядовими, регіональними та міжрегіональними організаціями.

Конвенція ООН про права інвалідів, затверджена ООН 13 грудня 2006 р., ратифікована Постановою Верховної Ради України 16.12.2009, набрала чинності 06.03.2010 р.

Документ є одним із найвагоміших у сфері захисту прав людей з інвалідністю. Конвенція визначає міжнародні стандарти основних прав і свобод людей з інвалідністю, загальну основу для ефективної участі держав та громадськості. Проголошені стандарти охоплюють політичні та громадянські права людей з інвалідністю, зокрема, права на доступність, участь, освіту, охорону здоров'я, працевлаштування та соціальний захист. Розуміння поняття інвалідності в Конвенції базується на соціальній моделі.

Стаття 5. Держави-учасниці визнають, що всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист закону й рівне користування ним без будь-якої дискримінації. Держави-учасниці забороняють будь-яку дискримінацію за ознакою інвалідності й гарантують інвалідам рівний та ефективний правовий захист від дискримінації на будь-якому ґрунті.

Стаття 7. Діти-інваліди. Держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для забезпечення повного здійснення дітьми-інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод нарівні з іншими дітьми. В усіх діях стосовно дітей-інвалідів першочергова увага приділяється вищим інтересам дитини.

Стаття 9. Виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, повинні поширюватися, зокрема: на будинки, дороги, транспорт й інші внутрішні та зовнішні об'єкти, зокрема школи, житлові будинки, медичні установи та робочі місця.

Стаття 24. Держави-учасниці визнають право інвалідів на освіту. З метою реалізації цього права без дискримінації й на підставі рівності можливостей держави забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях протягом усього життя.

Отже, аналіз міжнародних документів дозволяє зробити висновки, що право на освіту є одним з основних прав людини. Право на освіту осіб з психофізичними порушеннями має гарантуватися без дискримінації чи будь-яких обмежень. Держава має визнавати принцип рівних можливостей у сфері початкової, середньої і вищої освіти для таких дітей, молоді і дорослих в інтегрованих структурах, а система спеціальної освіти повинна розвиватись в напрямку формування інклюзивної моделі освіти. Водночас кожна країна має враховувати власний національний досвід освіти.

2. Досвід впровадження інклюзивної освіти в різних країнах

Вивчення практики впровадження інклюзивної освіти в різних країнах світу є вагомим не лише з наукового, а й з практичного погляду, оскільки може слугувати шляхом запозичення позитивного досвіду, уникнення помилок щодо інклюзії, ефективного розвитку інклюзивного навчання в нашій державі.

Інклюзивна освіта запроваджується в різних країнах по-різному і залежить від розвитку освіти в цілому, ставлення до навчання осіб з особливими освітніми потребами, розвитку економіки, політики та інших об'єктивних і суб'єктивних чинників. У літературних джерелах є досить повна характеристика закордонного досвіду інклюзивної освіти (С.Е.Гайдукевич, Е.А.Єкжанова, А.А.Колупасва, А.Н.Конопльова, О.А.Лемех, Т.Л.Лещинская, Е.В.Резнікова та ін.).

Зупинимось на загальній характеристиці тенденцій інклюзивної освіти за кордоном.

В *Австрії* законодавчо закріплено існування спеціальних та інклюзивних закладів та право батьків на вибір закладу. Зазвичай в спеціальних закладах навчаються діти з виразними психофізичними порушеннями. Система спеціальної та інклюзивної освіти є

взаємопов'язаною. Наприклад, центри спеціальної освіти координують роботу фахівців в інклюзивній школі та центрі, консультують батьків і педагогів, здійснюють психолого-педагогічне вивчення дітей. В інклюзивних закладах є посади спеціальних педагогів, які здійснюють психолого-педагогічну підтримку дітей, надають їм корекційно-реабілітаційні послуги, можуть до того ж бути асистентами вчителів.

В Білорусі сучасною цінністю є освіта як соціальна система, яка створює умови для розвитку людини й суспільства. Відповідно заклади освіти мають не лише здійснити навчання й виховання дітей з психофізичними порушеннями, а й забезпечити їх найбільш повну соціалізацію та інтеграцію в суспільство. З 1995 р. інтеграція посідає провідне місце в спеціальній освіті. В Білорусі успішно реалізуються *три форми (моделі) інтегрованої освіти* школярів:

1) *спеціальні класи при загальноосвітній школі*, наповнюваність, організація роботи і програми яких діють подібно до моделі спеціальної школи;

2) *класи інтегрованого навчання*. Наповнюваність – 20 осіб, з яких не більше 3-х дітей з виразними порушеннями розвитку або не більше 6-ти дітей з невиразними порушеннями розвитку. З дітьми працюють вчитель і вчитель-дефектолог. Вчитель-дефектолог проводить не лише корекційно-розвиткові заняття, а й уроки з основних предметів чи складних тем для дітей з ОПФР. Навчальний процес є корекційно-розвитковим.

3) *Корекційно-педагогічне консультування як спеціально організована форма навчання*. Така форма роботи призначена для дітей з ОПФР, які через перенесене захворювання відстали у засвоєнні програми і потребують тимчасової допомоги, та учням, що навчаються у невеликих школах. Учитель-дефектолог проводить корекційно-педагогічні заняття з дітьми: 8 годин на тиждень на одного учня при складних порушеннях розвитку; 4 години – при легких.

Однією з провідних умов інтегрованого навчання в Білорусі вважають командну взаємодію фахівців: вчитель, вихователь, вчитель-дефектолог, психолог, батьки дитини.

На нашу думку, вагомим у досвіді Білорусі є одночасність функціонування спеціальних шкіл та освітньої інтеграції, адже саме така гнучкість в освіті дозволяє задовільнити різноманітні потреби дітей з ОПФР.

Голандія провідним завданням вважає ранню корекційну допомогу дітям з психофізичними порушеннями, оскільки вона є умовою інклюзії. В країні спеціальна освіта та інклюзивна функціонують паралельно як єдина система, пріоритетною при цьому є спеціальна складова. Перед вибором закладу дитину ретельно обстежують, визначають її соціальні й навчальні потреби, запити батьків. Провідними фахівцями виступають спеціальні педагоги, які можуть вводиться в штат, якщо кількість дітей з психофізичними порушеннями в масовому закладі є значною.

Однією з найперших європейських країн, яка визнала інклюзивну форму навчання як найприйнятнішу для дітей з особливими потребами, є *Італія*. Це стало можливим після прийняття в 1971 р. «Закону про освіту», згідно з яким визнавалось право на здобуття освіти дітям з ОПФР за місцем проживання. Цей закон доповнювався декілька разів, в результаті чого інклюзивна освіта є в країні доволі поширеною. В інклюзивних закладах здійснюється психолого-педагогічний супровід дітей, є асистенти вчителів. Корекційно-реабілітаційна допомога дітям надається безпосередньо в закладі або за межами школи (служби охорони здоров'я, центри медико-соціальної реабілітації).

Основною тенденцією розвитку освіти в *Канаді* є інклюзія, хоча водночас із повним включенням дітей з особливими освітніми потребами в освітнє середовище є й спеціальні школи для них, реабілітаційні центри. Визнається право вибору родиною закладу для дитини. Інклюзивна освіта ґрунтується на принципі індивідуального підходу через складання індивідуального навчального плану. Обов'язковими умовами є кваліфікований супровід навчання дитини фахівцями, залучення батьків як рівноправних учасників освітнього процесу.

Учні з ОПФР навчаються за програмами, які відповідають їхнім потребам і можливостям, присутнє явище адаптації та модифікації навчальних програм; за потреби призначається асистент вчителя. Досвід Канади покладений в основу організації інклюзивної освіти в нашій країні.

В США існує доволі розгалужена система освіти та організації допомоги дітям з особливими потребами. Сучасні закони країни визнають осіб з інвалідністю як членів суспільства, здатних зробити власний внесок в його розвиток. Рішення про заклад для дитини приймається після всебічного вивчення дитини. Інтеграція здійснюється через *загальноосвітні класи, кімнати реабілітації, спеціальні класи*. Загальноосвітні класи є варіантом інклюзивної освіти, яка передбачає ретельне планування роботи з дитиною з ОПФР, підготовку вчителів, комплексну систему підтримки. Відповідальність за навчання дитини з ОПФР покладається на вчителя-дефектолога. Кімната реабілітації є освітнім середовищем, яке передбачає корекційні заходи, медичний інструктаж для дітей з ОПФР протягом певної частини дня. В цій кімнаті працює вчитель-дефектолог, який розділяє відповідальність з вчителями загальноосвітніх класів. Його робочий день є гнучким, що дозволяє працювати з різними дітьми. Спеціальні класи при масових школах – варіант інтеграції в загальне середовище. Їхня наповнюваність невелика (6 – 10 дітей); є можливість об'єднання дітей однієї нозології. На разі система інклюзивної та спеціальної освіти функціонують паралельно, проте переживають тенденцію зближення.

Отже, аналіз практики інклюзивної освіти в різних країнах світу свідчить про те, що основною тенденцією є комплексний підхід до забезпечення гідного життя дітям з особливостями психофізичного розвитку, їх інтеграція в суспільне середовище, надання права вибору закладу родинам. Більшість країн визнають необхідність одночасного функціонування спеціальних та інклюзивних закладів, адже така гнучкість дозволяє реалізувати індивідуальний та диференційований підхід до навчання дітей. Детальне вивчення досвіду інклюзивної освіти різних країн та його апробація в умовах реалій може бути перспективним напрямком наукових досліджень в Україні.